

over populisme (1) – de populist

*over het profiel van de populist en hoe hem te herkennen
over polarisatie en andere trukken van de populist*

Deze tekst maakt deel uit van drie teksten rond populisme. Voor een plaatsing van de aan populisme onderworpenen verwijs ik graag naar de tekst *populisme (2) – de gewilligen*. Voor een aanzet tot mogelijke oplossingen naar de tekst *populisme (3) – oplossingen?*

Terwijl in de verwezen teksten getracht wordt een verklaring te vinden voor enerzijds de bereidwilligheid van zij die maar wat graag op de roep van de populist in gaan en anderzijds hoe dit te counteren, proberen we ons hier te concentreren op waar het allemaal begint: de populist zelf. Wat is zijn profiel, welke middelen gebruikt hij om zijn doel te bereiken, wat is zijn achterliggende motivatie of beweegredenen.

Getracht wordt een staalkaart op te stellen waartegen vermeende huidige en toekomstige populistten bij het doorlichten kunnen afgetoetst worden. Hierbij dient alvast opgemerkt te worden dat niet elk opgesomd criterium op zich leidt tot de ‘diagnose’ van populist: het is pas bij combinatie van verschillende elementen, dat we over populisme willen spreken.

Herkennen, uitspelen of creatie van een gevoel van achterstelling

Je zou kunnen zeggen dat de populist in wezen een nobel doel nastreeft: vertrekkende uit een toestand die gekenmerkt wordt door een wanverhouding tracht hij een antwoord te geven dat het onevenwicht teniet doet.

Zeker ingeval van een reëel bestaande achterstelling of onderdrukking, is zijn actiename op zijn minst legitimeerbaar te noemen: voor het aanklaarten van discriminatie in welke vorm dan ook kunnen we daarom de term populist alvast niet gebruiken. Minder zuiver zijn de bedoelingen wanneer een bestaand gevoel van onderdrukking als middel wordt gebruikt en wordt aangewend om (ook) andere doelstellingen te verwezenlijken. Onaanvaardbaar is het wanneer een voordien niet bewuste en op zich geen problemen veroorzakende tegenstelling wordt uitgespeeld als katalysator voor een artificieel in de verf gezette onderdrukking. Het uitspelen van de slachtoffer rol is hierbij primordiaal: het cultiveren van een gezamenlijk calimerocomplex wordt aangewend als ultiem ledenwerfpraatje.

Creatie van een ‘wij-zij’ tegenstelling door het definiëren van een wervende identiteit

Op basis van een bestaande breuklijn – eventueel voordien nog onder de radar – wordt expliciet en op versterkende wijze een duidelijke scheidingslijn getrokken tussen enerzijds het *wij*, zijnde de passieven die de onderdrukking of achterstelling ondergaan en anderzijds het *zij*, zijnde de actieven die verweten worden de onderdrukkenden, of op zijn minst de verstoorders van het evenwicht te zijn.

Om dit te bekrachtigen wordt op een aantal elementaire kenmerken van het *wij* en het *zij* de focus gelegd. Enkel die kenmerken worden dan ook uitgelicht die het onderscheid met het *zij* extra in de verf zetten. De identificatie met het *wij* dient hierbij vooral wervend te zijn en doet hiervoor beroep op voornamelijk basale emoties (negatieve emoties als angst en woede). In zijn hunkering naar structuur en zekerheid, veiligheid en geborgenheid – kenmerkend voor de zoekende mens – komt het kunnen affirmeren aan en deelachtig zijn van zulke sterk geprononceerde identiteit hier volop aan tegemoet. De vanuit een dieper aanvoelen van ongenoegen, voordien vrije en niet-gerichte energie, wordt door middel van de voorgewende identiteit nu gekanaliseerd: dit heeft op het individu een louterend effect, geeft hem het nodige *feel good* gevoel, een thuis horen bij, een zin in de betekenis van eindelijk

weten wat te allen prijze verdedigd dient te worden. Dit alles vormt vervolgens de basis die aangewend kan worden voor een latere mobilisatie. Voor een verdere uitdieping rond het begrip identiteit verwijs ik hierbij graag naar mijn tekst '*identiteit*'.

Polarisatie

De *wij-zij* tegenstelling is de basis waar verder op gebouwd kan worden. Deze dient dan ook extreem uitgespeeld te worden door het *wij* en het *zij* zover als mogelijk van elkaar te positioneren. Hoe extremer de tegenstelling, hoe hoger het potentieel aan energie dat uiteindelijk beschikbaar zal komen. Elke gelegenheid die zich voordoet om de polen verder van elkaar te verwijderen, zal dan ook worden aangewend om de tegenstelling extra in de verf te zetten en het *wij* nog verder van het *zij* te verwijderen. Waarheid is hierbij ondergeschikt: waar rook is, wordt toch steeds vuur verondersteld. *Post truth* en *post fact* politiek doen hun intrede, het veelvuldig herhalen van de leugen leidt uiteindelijk tot een vorm van waarheid, elke 'fact checking' wordt koren op de molen en een extra katalysator voor de woede die het achterliggende wantrouwen nog meer voedt, complottheorieën worden opgezet: *zaai duizend insinuaties en er zal altijd wel iets blijven hangen*.

De grenzen tussen het *wij* en het *zij* worden hierbij reeds van in den beginne sterk bewaakt. Ze worden steeds explicieter doordat de polarisatie voortdurend dient toe te nemen: terwijl de grenzen bij aanvang eerder vaag omschreven worden (als tactiek van optimale rekrutering) kunnen ze na verloop van tijd en bijhorende gewenning, steeds scherper geformuleerd worden. De hierbij mogelijke uitval (individuele afhaken) wordt ruimschoots goed gemaakt door de extra wervende kracht van de identiteit op zijn spits en het hierdoor toenemende energetisch vermogen.

Uitvergroten van anekdotische voorbeelden, 'een' wordt 'elke'

Elke verkeerde stap, elk incident begaan of veroorzaakt door een individu van de tegenpartij – hoe uitzonderlijk het voorval ook moge zijn – wordt gebruikt om het *zij* te stigmatiseren. Het exceptionele wordt de gangmaker van de veralgemening, het *één* wordt *elke*. Ook de betere statistiek (in de ironische betekenis van gegoochel met cijfers ter staving van wat men wenst) wordt hierbij ten volle aangewend.

Schuld toewijzen, schuldigen benoemen

Naast het reeds vermelde calimerocomplex waar de slachtofferrol tot het uiterste wordt bespeeld maar wat eerder een passief gebeuren is, dient tevens de schuld voor al wat misloopt op actieve wijze aan de andere, het *zij*, toegewezen te worden. Pas door het benoemen van de schuldigen wordt als het ware de bezwering uitgesproken, de controle terug genomen, de rangen weer iets verder gesloten. Als alle verdenkingen afgewend kunnen worden, blijft het *wij* gelouterd en gereinigd buiten schot.

Eenvoud troef en 'one of us'

De kern kenmerken van de identiteit waarop de populist zich beroept dienen zo eenvoudig mogelijk te worden gehouden, dit om het identificatie proces maximaal te kunnen uitspelen: eenvoud is hier troef. 'Moeilijkere' onderwerpen dienen zo veel als mogelijk vermeden te worden. Concrete becijferingen, vooropgestelde begrotingen, verwijzingen naar fundamenteel achterliggende, sturende concepten, ... fout!

Enkel onderwerpen die op emoties bouwen zijn aan de orde. De succesvolle populist dient zich dan ook aan te passen aan de culturele codes van zijn doelpubliek dat losgeslagen van zijn grond (*Marx*' onderbouw) reeds lang in een nieuwe symbolische bovenbouw huist

(Elchardus' symbolische samenleving). De code taal die hierbij gehanteerd dient te worden is dan ook die van de tiener. In het voortdurend in snel tempo wijzigende nieuwe huis waar hedendaagse samenlevingen zich een plaats trachten te vinden, is de mensheid de puber die de grenzen van zijn onbehagen tracht te verleggen. Enkel door de hierbij aangepaste taal te gebruiken, zal het doelpubliek de populist herkennen als 'one of us': hij waarnaar – vanuit het herkenbare eigene – kan opgekeken worden, een verloren gewaande herwaardering van het zelf creërend want er wordt uiteindelijk naar zichzelf opgekeken. *Feel good!*

Cesuur laten samenvallen met andere sterk identificerende concepten

Andere identitaire aantrekkingspolen kunnen aangewend worden ter versterking van de gewenste polarisatie, dit in zoverre de kenmerken van deze niet reeds in de eigen identiteit opgenomen werden en de doelpopulatie ervan (grotendeels) samenvalt met de na te streven *wij* populatie. Sterke polariserende concepten die hiervoor worden gebruikt zijn o.a. religie (t.t.z. godsdienst), alle categorieën met betrekking tot gezamenlijke normen en waarden, demografische kenmerken, een vermeende onderliggende grondstroom, ... Tevens geeft dit proces de populist de nodige dekking in de rug: terwijl hij zichzelf kan concentreren op het front vooruit op basis van de eigenste identiteit, kan worden terugvallen op een plejade van door andere reeds opgezette verdedigingsmechanismen.

Het doel verdoezelen door het middel

Over wat uiteindelijk de drijfveren van de populist zijn en welk doel hij probeert na te streven, hebben we ons tot nu toe niet uitgesproken, dit komt verder nog aan bod.

Duidelijk is dat het nagestreefd doel van de populist niet steeds op zich wervend is: het individu dat toetreedt tot de identiteit hoeft dan ook niet van aanvang de uiteindelijke consequenties van zijn toenadering te kennen. Waar het uiteindelijk allemaal toe zal leiden, het achterliggende doel van het gebeuren, dient dan ook best geruime tijd verborgen te blijven. Laat de nieuw ingeslotene nu maar van zijn deugddoende geborgenheid genieten. Alles op zijn tijd...

Om dit te bekomen wordt de (initiële) focus gelegd op het identificatie proces zelf (het middel), in al zijn facetten rijk genoeg om een sluier te kunnen leggen over het uiteindelijk nagestreefde doel.

Naast de inhoud, het ontwikkelen van een extreme vorm

De herkenbaarheid dient opgedreven te worden door de juiste expressie vorm te vinden, zie ook het bespelen van de culturele codes van het doelpubliek. De basale emoties waarop ingespeeld in het wervingsproces, worden dan ook best tot uitdrukking gebracht door een al even basale expressie vorm. En wat is er beter dan roepen om woede te uiten. Wat is er sterker dan van zich afbijten om angst te bedwingen? Choqueren is de taal die gesproken moet worden, recht voor de raap: *hij durft het toch maar te zeggen hè*.

Hier kan ver in gegaan worden: naarmate het identificatie proces vordert, is steeds meer toegestaan. Verwoordingen die buiten de context van de identificatie als onaanvaardbaar aanzien zouden worden, krijgen nu de status van engagerende retoriek. Extreem wordt het – en is hierdoor ook een lakmoesproef om de reeds gevorderde populist te herkennen – wanneer de deelachtigen zonder morren grove beledigingen aan het eigen adres tolereren. Het is duidelijk dat de boodschapper voor dit alles over de nodige (verbale) kwaliteiten dient te beschikken. Steeds verbaal, geschriften of manifesten dienen enkel ter ondersteuning en verder uitwerken van het eigen gedachtengoed en hebben zelden een wervende capaciteit op zich (op een enkeling na). Retorische onderlegdheid is dus een basisvoorwaarde, charisma het surplus, de (sociale) media doen de rest.

Divide et impera en andere technieken, inspiratie uit de geschiedenis

Hoe de eigen identiteit na verloop van tijd nog versterken wanneer het wervingspotentieel voor het *wij* uiteindelijk bereikt lijkt te zijn? De anti-pool kan steeds nog verder verzwakt worden door onder andere tweedracht te zaaien in het *zij*: verdeel en heers!

Niet alle *zij*'s zijn even verwerpelijk en wie weet zijn sommige *zij*'s al blij dat de volle aandacht van hen wordt afgeleid, wie weet worden sommige ervan nog medestanders en koele minnaars van het gedachtengoed. Een niet enkel zwart, maar een pikzwart schaap uitkiezen, verstevigd niet alleen de innerlijke identiteit, maar doet de andere grijze schapen misschien overhellen naar de eigen kant.

Het creëren van een spectrum van anti-polen breekt hierdoor de verenigde frontale aanval op het *wij*.

Andere strategieën en tactieken zijn legio, de voorbeelden zijn onuitputtelijk. Elk tijdsgewricht heeft weliswaar zijn eigenheid, maar de geschiedschrijving is hier een bron van inspiratie: van de Romeinse keizers tot Machiavelli. Herkenbaarheid veronderstelt de nodige eruditie.

De houdbaarheidsdatum voorbij

De politieke houdbaarheidsdatum van een individu is beperkt, ieder wordt uiteindelijk in de publieke opinie een persona non grata, hier valt weinig op te beknibbelen...

Daarom, na verloop van tijd dient gekozen te worden voor de luwte en worden de luitenanten vooruit gestuurd: laat hen maar de hete kastanjes uit het vuur halen en zorg er op die manier voor dat de aanval naar voren non-stop kan worden verdergezet. De populist blijf hierbij zelf in de coulissen staan, als het opper-geweten dat zo nu en dan de te jeugdige uitbundigheid genereus maar zacht terug kan fluiten, hierbij doende alsof dit zelfs tegen het eigen programma in gaat. Creëer hierdoor extra geloofwaardigheid, de beweging vooruit die kan terug vallen op het bakken van vertrouwen, hij die alles op zijn plaats doet vallen, de rots onder de oppervlakte vanwaar de volgende sprong vooruit kan ingezet worden.

Respect voor timing

De opbouw van een wervende identiteit is meestal een werk van lange adem. Niets zo frustrerend voor de populist om onvoldoende momentum te hebben of dit grotendeels verloren te zijn op het ultieme moment (bijvoorbeeld een verkiezing). De timing dient hierdoor te voldoen aan een strikte planning. Voorbereidingen dienen op tijd gestart te worden, niet te vroeg, niet te laat, alles in functie van het na te streven doel. Indien het doel tijdsgebonden is, wordt meestal een extra laatste *boost* gegeven daags voor het gebeuren. Hierbij wordt dankbaar gebruik gemaakt van de door de verdovende roes uitgelokte amnesie: weken geleden worden al snel alsof jaren geleden en dus al snel vergeten, de beperkte capaciteit van het kortetermijngeheugen dient volledig gevuld te worden met uitsluitend de eigen wervende elementen, hierbij het langetermijngeheugen overstemd door het urgente.

Gebruik maken van de bestaande legitieme structuren

Niets zo fantastisch voor de populist om zijn macht te versterken gebruikmakend van wat legitiem voorhanden is. Waarom niet de democratie zelf aanwenden als wapen in de strijd, een fenomeen reeds gekend in de oudheid: de tirannie die enkel uit een democratie kan ontstaan (Plato), de paradox van de democratie die uiteindelijk noodzakelijk zichzelf opheft (Popper).

De populist verdiept zich dan ook in alle geboden mogelijkheden: hoe bijvoorbeeld het kies(mannen)systeem zo efficiënt mogelijk aan te wenden, hoe via een democratische verkiezing het meest extreme bereiken, hoe het recht van vrije meningsuiting optimaal

aanwenden om het doel te bereiken, ... En greep krijgen op de media, op welke wijze dan ook: zelf aan de bron zitten van de informatiestromen om deze in de gewenste richting te kunnen leiden, zelf de informatiefilters kunnen instellen daar waar ze het meeste impact hebben, zelf de mogelijkheid hebben de creatie van de beschikbare informatie *bubbles* aan te sturen...

En uiteindelijk de persoonskenmerken van de populist

Wie zijn ze, wat doen ze, wat drijft hen...

Over de psychologie van de populist wordt doorgaans weinig gesteld. Deze taak is weggelegd voor psychologen en psychiaters, echter deze voelen zich zelden geroepen zich te uiten in termen van diagnoses over publieke figuren. Zeker wanneer ze bij hen in behandeling zijn (omwille van beroepsgeheim) maar ook wanneer ze net niet in behandeling zijn (zie o.a. de Amerikaanse Goldwater-regel). Weerkerende begrippen vermeldt in de biografieën van historische populistten zijn steevast narcisme, het vertonen van sociopatische persoonlijkheidsstoornissen, het gebrek aan empathisch vermogen (o.a. Asperger syndroom), megalomaan gedrag, een solipsistische wereldvisie, een uiten van extreme agressiviteit, het cultiveren van een gevoel van macht en de verslaving hieraan waardoor steeds verdere stappen dienen gezet te worden... Ook wat de oorzaken zijn waarom individuen deze kenmerken vertonen, laten we beter over aan de zwijgende professionals.

Scorecard – populisme-index

Zonder reeds vooruit te willen lopen op de tekst *populisme – oplossingen?* is het aangewezen dat een samenleving die zich zelf wenst te beschermen tegen destructieve krachten van binnenuit een *alert-functie* dient in te bouwen om op zijn minst extreem afwijkend gedrag met betrekking tot persoonlijkheidskenmerkend (psycho- en sociopatisch) te benoemen bij publieke figuren. Het concreet opzetten van de nodige aanvaardbare structuren hiervoor is echter een enorme uitdaging maar lijkt onontbeerlijk om de fragiele samenlevingsvorm die de democratie is tegen zichzelf te beschermen.

Een eerste stap en uit te voeren oefening hierbij zou dan ook kunnen bestaan in het uitwerken van een openbare *populisme-index*: voor vermeende populistten wordt hierbij een score gegeven per opgesomd criteria, mogelijks met de introductie van een gewichtsfactor per kenmerk. Aanvullingen van nog ontbrekende kenmerken zijn dan ook meer dan welkom. Het opzetten van een acceptabel quotatie of 'rating' bureau is hierbij eveneens de uitdaging: doordat een centralistische aanpak onderhevig is aan gevaar van partijdige inmenging (cfr. banken ratingbureaus), lijkt een decentrale benadering meer aan de orde. Om de kans tot (centrale) manipulatie te vermijden, om een brede basis van onafhankelijke beoordelaars te garanderen... misschien een blockchain toepassing waar ieder zijn score kan ingeven?

Geert Hellebaut